

primalac

stefan žulkjevski

KNJIŽEVNA PUBLIKA

Opseg književne publike. Književnu ili čitalačku publiku ne čine samo primaoci, već i pošiljaoci u najširem smislu reči. Akcent na načinu izdvajanja te skupine pada prividno na ponašanje primalaca. Pa ipak, to je rezultat zamišljanja čitaoca i svih ostalih koje angažuje delo u vidu osobe ili osoba. Međutim, književno delo kao semiotički predmet je samo oblik fiksiranja, pridavanja dokumentarnog vida komunikativnom ponašanju pošiljaoca, i to – pošiljaoca u užem i širem smislu. *Književna publika, to su svi učesnici književne komunikacije, tačnije – datog procesa komunikacija.* Jer, treba uvek imati u vidu da jedinka ne komunicira sa samom sobom, već učestvuje u razmeni komunikacija. To znači da se društvena uloga pošiljaoca ostvaruje samo u procesu razmene. Stoga se od nje uloga primaoca i kvaliteto razlikuje.

Za proučavanje komunikacije od suštinskog je značaja skupljanje statističkih informacija i shodno tome utvrđivanje svih mogućih statističkih sličnosti. Da bi operacije tog tipa bile ostvarive, treba uvesti konvencionalne jedinice, kojima ćemo se služiti, jer, ne možemo drugačije utvrditi ko je pošiljalac a ko čitalac u užem smislu, jer je s izvesne tačke gledišta književnost specifičan difuzni materijal, zato je lakše utvrditi ko u datom vremenu i prostoru opslužuje dati tip aparata. Isto tako, lakše je odrediti pošiljaoca u širem smislu. Mogućnost utvrđivanja poslednje kategorije sa strane posmatrača ima i pomoćnu vrednost u određivanju ostalih kategorija; *autori su oni čija je delatnost tesno povezana sa onima koji opslužuju književnost kao difuzni aparat, dok su čitaoci oni koji koriste usluge tog aparata.* Taj aparat je pri tom istorijski promenljiv u pogledu tehnologije, organizacije, ostalih materijalnih i funkcionalnih odlika. Teškoća se javlja kada moramo odgovoriti na pitanje da li je taj jedinstven, poseban kontakt s aparatom dovoljan da bi bio autor ili čitalac u drugačijem kontaktu. Kako treba da budu česti kontakti da bismo ih smatrali dovoljnim? Kako razlikovati autora i književnog čitaoca od npr. naučnog ili religioznog? Naravno, uvek smo dužni da mislimo na odgovarajuće ideologije (npr. ideologija književnosti) datog vremena i prostora. Međutim, te ideologije uvek ne nude jednoznačne kriterijume i često tolerišu labilnost granica. Postoji takođe veliki raskorak između iskrivljene ideologije i prakse koja treba da predstavlja njen ekvivalent, kao npr. ponašanja svojstvena književnoj kulturi datog vremena i prostora.

I metoda relativnog poštovanja čini se odgovarajućom, naime koje uslove treba da ispunjava onaj koga u načelu prihvatamo kao autora, tj. profesionalnog pisca koji poseduje vlastitu čitalačku publiku, a koga ćemo priznati kao čitaoca? Radi određenja kriterijuma autorstva neophodan je odgovarajući test. Ti testovi moraju podlegati istorijskim promenama koje determinišu posebnost književne kulture datog vremena i prostora. U davnim epohama, kao npr. u feudalnoj formaciji u književnoj kulturi dominiraju stvaraoči, u novije vreme gotovo polovina onih koji pišu čine eksperti koji na različite načine opslužuju literaturu i društveno funkcionisanje tekstova. Test se takođe može pozivati na društvenu svest autora određenih jedinica, sadržanih u reprezentativnim bibliografijama, istorijama književnosti, enciklopedijama. Pozivanjem na odgovarajuću praksu date književne kulture takođe se može utvrditi u kojim uslovima imamo posla s čitaocem knjiga, koji kvantitativni kriterijumi govore da imamo posla s trajnom i samostalnom potrebom za čitanje, tj. da je primalac sposoban da vrši vlastiti književni izbor. Koliko u proseku knjiga godišnje mora pročitati i sl.? Način testiranja čitaoca mora se utvrditi u skladu s normama recepcije svojstvenim datoj književnoj kulturi.

Bez tih kritički promišljenih postupaka ne može biti konvencionalnog stvaranja književne publike, jer ta skupina ne može imati isti opseg u odnosu na globalno društvo, niti homolognu strukturu u odnosu na isto, samo kvantitativno manje društvo. Književna publika ima svojevrsnu strukturu. Kako je ona deo globalnog društva možemo i u njoj ukazati na posebnost njene globalne strukture, npr. klasne ili profesionalne. Za utvrđivanje različitih korelacija važno je znati koliko predstavnika kojih klasa ima data književna publika, a koliko predstavnika i kakvih profesionalnih grupa ili grupa kategorisanih prema visini dohotka. Međutim, književna publika je po pravilu ideološki svesnija od drugih, jer buđenje njene svesti spada u osnovne društvene funkcije književnosti. I njena ideološka struktura će biti drugačije izdiferencirana u odnosu na celokupno globalno društvo. 30-ih godina XX veka ta publika je npr. u čitavoj Evropi bila društveno radikalnija od odgovarajućih delova globalnog društva.

Opseg književne publike u našim razmatranjima konvencionalnosti njenih sastavnih jedinica zahteva i konvencionalno označavanje.

Ne znamo koliko tačno imamo pisaca, niti čitalaca u datom periodu i u datom društvu. Jer su i informacije o čitaocima neobično neprecizne, posebno u epohama u kojima javne biblioteke nisu imale obavezu da vode statistiku čitalaca. Podatke o društvenom opsegu čitalaca zasnivamo na podacima koji se odnose na obim osnovnog školstva, dinamike tiraža štampe, knjiga, razvoja institucija učesnica u književnoj kulturi, posebno porasta broja biblioteka i globalnog porasta knjiga u njima.

Komunikativne situacije i tipologije publike. Tipologija književne publike je složena i poziva se na brojne kriterijume. Pokušajmo da otkrijemo tu složenu strukturu.

Kultura u celini ima poseban smisao za njene učesnike, iako ne isti za sve. Pri tom nam nije stalo do uvek mogućih individualnih varijanti koje se javljaju. One su nepredvidljive i ne potpadaju pod zakone statistike. Saznajna vrednost im je mala. Međutim, stalo nam je do tipova značenja kulture za njene učesnike. Oni su klasno izdiferencirani, jer svaki učesnik date kulture funkcionise u kulturnim procesima strukturiranim na određen način, što odlučuje o njihovom značenju a time i o smislu celokupne kulture. Pitanje koje smo dužni sebi da postavimo u vezi s tim glasi; koji su principi strukturalizacije date kulture? Tih principa može biti dosta. Oni zavise od različitosti ljudskih potreba. Mislimo na učesnike kulture a ne na analitički izdvojenog člana globalnog društva. Učesnik kulture *ex definitione* menja činjenice u znake. Zato se moramo služiti semiotičkim sistemima koji po pravilu imaju globalno značenje. Njegovo učešće u kulturi karakteriše modifikacija tih globalnih značenja u zavisnosti od izabranog kulturnog cilja.

Među kategorijama koje služe za određivanje onog što je značenjski zajedničko u potpuno različitim kulturnim aktivnostima biramo pojam model sveta. Međutim, može postojati više različitih modela sveta. Npr. model »izokrenutog sveta« ističe samo aspekt svojstven kulturi smeha. Pri tom nam je stalo do principa strukturalizacije koji karakterišu različite vrste kultura koje ulaze u sastav globalne kulture. U tom cilju koristimo pojam »automodel kulture«, jer je on ideološki proizvod veoma svesnih grupa koje nastaju samo u određenim uslovima.

Međutim, *prilичno uopšteno razlikovanje svih semiotičkih sistema date kulture u njenim heterogenim vidovima odgovaraće izdiferenciranim komunikativnim situacijama fundamentalnim za datu formaciju.* Komunikativne situacije koje se odnose podjednako na sve heterogene sisteme i komunikativne procese date skupine formiraće suštinski različite učesnike kulture datog vremena i prostora. U skladu s marksističkom teorijom razvoja društva odnose se na proizvodne odnose datog društva i kulture. Sa semiotičkog aspekta biće to posebnosti značenja svih sistema koji praktično funkcionišu za datog učesnika kulture.

I klasna podela, iako samo u smislu koji smo naveli, jedna je od osnova tipologije književne publike. Iz onog što smo rekli ne proističe ni klasno razlikovanje književnih preferencija, ni klasno razlikovanje estetika, ni homolognost podele čitalaca prema klasnoj pripadnosti i cirkulaciji književnosti u društvu. Ta dva tipa podele u načelu se ukrštaju. *Razlikovanja tipova književne publike prema različitim principima strukturalizacije kulture čuvaju trajne odnose homologičnosti u odnosu na klasne podele globalnog društva. Konkretno razlikovanje takvih principa zahteva svaki put istorijski opis.*

Društvena cirkulacija književnosti i odgovarajuće komunikativne situacije ili kako izdvojiti književnu publiku od ostalih kulturnih publika?

Posebno je bila popularna koncepcija prema kojoj je reč o specifičnim čitaocima književnih, tj. umetničkih tekstova. Oni se odlikuju gradnjom u kojoj je akcent na posebnoj funkciji jezika – poetskoj. Zatim je akcent na iskazu, za razliku od ostalih jezičkih funkcija spoznajne, emotivne, konativne, fatičke i metajezičke. Tražena specifična crta književnih tekstova inače se naziva nadorganizacijom iskaza. Jakobsonovo razlikovanje pojedinih funkcija jezika koje je značajno za lingvistiku, ne čini mi se korisnim za karakterisanje posebnosti književnosti kao elementa kulture.

Akcent na samom iskazu suštinski odlikuje književne semiotičke predmete. Međutim, on ne služi organizovanju opsega pojma »književnost«. Ranijih vekova uglavnom se vodilo računa da književni iskaz bude formulisan brižno i da ta brižnost bude signalizirana jezičkim sredstvima. Ali, u književnost različitih vremena uključivani su ili iz nje isključivani različiti tekstovi na osnovu različitih kriterijuma. Te operacije su bile društvene pojave. Odgovarala im je određena ideologija.

Krećući se putevima koje smo pokazali neprestano se vrtimo u prednaučnom krugu pitanja »šta je književnost?«, »šta može književnost?« ne ulazeći u krug stvarnih problema sadržanih u pitanju »šta ljudi rade s književnošću?« i »šta smatraju književnošću«.

Da bismo prešli na taj tip istraživanja smatram da osnove tipologije ne treba tražiti u odlikama tekstova, već u čitalačkom ponašanju primalaca.

Književna publika je ona koja kao društvena celina funkcionise istovremeno u izdiferenciranim društvenim cirkulacijama.

Upravo to razlikuje književnu publiku od ostalih kulturnih publika. Sve publike osim književne, kao npr. naučna ili još specijalnija – pravnička, religiozna ili politička mogu se relativno lakše izdvojiti. Razlikuju se komunikativnim sadržajima koji su osim toga i institucionalizovani. Obrazovne institucije su organizovane, komunicirani sadržaji utvrđuju program, zbog toga je naučna publika lako uhvatljiva. Ona je ta kojoj se prenose određeni saznanji sadržaji u institucionalizovanim komunikativnim situacijama, manje ili više posredno, preko društvenih obrazovnih institucija. Slično izdajamo religioznu ili političku publiku. Razlike su samo u detaljima i posebnostima. Međutim, baš na taj način nemoguće je odrediti književnu publiku. Ne postoje svojevrsni književni tekstovi s kojima komuniciramo. Zbog toga tražimo odreditelje u odlikama gradnje teksta, u strukturalnim odlikama iskaza. Međutim, te odlike su u književnosti raznorodne. Mogu se opisati, ali će svaka grupa tekstova, pa i književnih, imati različite strukturalne odlike. Jer, s književnošću opšitimo kroz njene raznovrsne cirkulacije.

Istina, kako smo već rekli, književne tekstove kao realizacije sekundarnih sistema modelovanja karakteriše aktuelizacija znakova određenih modela sveta. Te crte književnih tekstova, međutim, zajedničke su svim ideološkim tekstovima.

Književnu publiku, a ne tekstove u odnosu na druge publike razlikuje sociološka činjenica, tj. da samo ona kada je povezujemo funkcioniše u brojnim cirkulacijama u društvu onoga što dato društvo ubraja u književnost. Ona funkcioniše u više cirkulacija istovremeno. Tipologija cirkulacija je istorijska i zavisi od svojstava date književne kulture. Kod naučne publike podela na cirkulacije je homologna u odnosu na institucionalno prihvaćenu organizaciju naučnih sadržaja informacija. Zato možemo izdvojiti propeđusku publiku matematičke literature od publike koja je napredovala u toj oblasti. Međutim, tako ne možemo s književnošću. Književnost čini raznorodan materijal koji se razlikuje samo odnosom prema društvenoj svesti datog vremena i prostora. *Književnosti pripadaju njene mnogobrojne cirkulacije, posebne u pogledu društvene funkcije tekstova date cirkulacije.*

Osim toga, razlikujemo visokoumetničku, popularnu, uličnu, vašarsku i cirkulaciju »za narod«.

U umetničkoj cirkulaciji javljaju se načitanja, bez obzira na klasnu pripadnost. Pod načitanima podrazumevamo tip čitalaca koji su u stanju da aktuelizuju sve društvene funkcije književnih tekstova. U toj cirkulaciji pisci imaju dvojaku društvenu ulogu: eksperata kulture i radnika. Oni su stvaraoci književnosti koja u skladu s tradicijom interpretira ili revidira norme i uzore kulture suprotne tradiciji. U toj cirkulaciji pisci mogu takođe imati ulogu stvaralaca tzv. angažovane književnosti. U toj cirkulaciji ipak nismo u stanju da pokažemo dominantne komunikativne sisteme. Postoje mnoge mogućnosti, ali one su povezane s funkcionisanjem različitih kulturnih institucija. O stvarnim funkcijama dela odlučivae postojeći tip kulture, vrsta njene materijalno-tehnološke organizacije u oblasti široko shvaćene komunikacije, u ovom slučaju književne. Karakteristika semiotičkih funkcija s tačke gledišta izdavanja cirkulacije zasniva se na aktuelizaciji dominantne književne tradicije koja se u datoj kulturi tretira kao uzorna i trajna.

U drugoj, popularnoj cirkulaciji javljaju se konvencionalni čitaoci, tj. oni koji aktuelizuju dominantnu i prihvaćenu društvenu funkciju književnog teksta u datoj kulturi. Na primer, religioznu u davnoj čitalačkoj kulturi ili zabavnu u novijoj.

U toj cirkulaciji pisci se po pravilu javljaju kao književni tehničari. U njoj dominiraju zabavne komunikativne situacije ili – još bolje – one koje teže da zagospodare slobodnim vremenom. Ona je posebno svojstvena seoskoj kulturi i industrijskom društvu. O stvarnim funkcijama dela odlučivae ideologija i tehnika ispunjavanja slobodnog vremena. Semiotičke funkcije koje razlikuju to cirkulisanje mogli bismo u šali nazvati »čisto književnim«.

Ulično cirkulisanje okuplja »prednovinske« čitaoce, tj. one kojima još nije potrebna aktuelna i vremenski promenljiva informacija. Dovoljna im je pseudoaktuelna i pseudokonkretna struktura legende.

Pisci u tom cirkulisanju funkcionišu kao specifični tehničari – prerađivači. Dominantne komunikativne situacije čine tekst komentarom nekog događaja iz života koji se smatra zanimljivim i značajnim.

Cirkulisanje »za narod« i vašarsko su reliktni, jer nisu toliko istorijski povezani sa savremenom kulturom perioda i »venim posebnostima, koliko s reliktnim pojavama kultura davnih epoha feudalizma i ranog kapitalizma; ti relikti su u mojoj zemqi funkcionisali sve do 20-tih godina.

Pisci kao i pošiljaoci u širem smislu tog cirkulisanja istupaju u ulozu »patrona« karakterističnih za tu kulturu. Dominantne komunikativne situacije su specijalno organizovane u kontekstu dobrotvornih i vaspitnih delovanja.

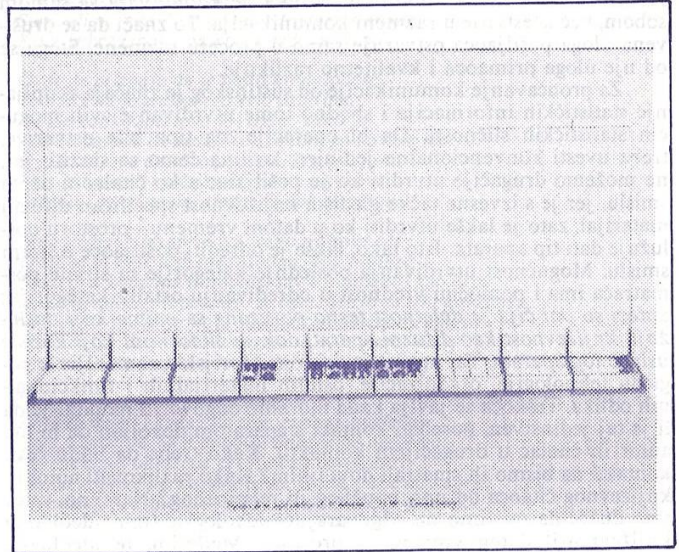
Stvarne funkcije tog cirkulisanja određuju intencije patrona u kulturi klasnog društva. Semiotičke funkcije tekstova »za narod« veoma su obojene oficijelno-religiozno, kako u katoličkim, tako i u

protestantskim zemljama. U odnosu na standarde postojeće opštenacionalne kulture dominirala je tehnika uprošćavanja i primitivizacije.

U tom cirkulisanju funkcionišu tradicionalni čitaoci. Njihovo čitanje se formiralo u kontekstu seoske, lokale, tradicionalne narodne kulture. Svojevstvena im je veoma stara, još humanistička tradicija koja je kasnije crpla iz popularne lektire baroka i primitivnih prerada popularnih romana XVIII veka. U toj oblasti se čuva apokrifna i hagiografska tradicija. Zbog toga su pisci koji funkcionišu u tom cirkulisanju književni tehničari, modernizatori i adaptatori gotovih tekstova. Dominantna komunikativna situacija je često oralna komunikacija crkvenog prostora u vreme crkvenih praznika i vašara.

Uloga tih institucija za očuvanje književne komunikacije bila je ogromna sve do novijeg vremena.

Semiotičke funkcije određivae je ne previše bogat i praktično neuvećavan korpus tekstova s izrazitom karakteristikom nekoliko desetina tipova koji se stalno ponavljaju.

Kao što se vidi iz navedenih primera, tipologija književne publike je ostvarljiva u kontekstu tipologije društvenog cirkulisanja književnosti datog vremena i prostora. Istorijsku tipologiju publike utvrđujemo određenjem cirkulisanja kao odnosa između traženog tipa publike i već spoznate društvene uloge pošiljaoca ili – još bolje – društvenih uloga pošiljaoca koji funkcionišu u tom cirkulisanju. Pri tom se trudimo da prepoznamo dominantne komunikativne situacije. Taj odnos mora bar u izvesnoj meri uzimati u obzir diferencijalna svojstva stvarnih i semiotičkih funkcija dela koja se javljaju u tom cirkulisanju. Primalac učestvuje u književnoj kulturi realizujući njene uzore svojim ponašanjem. Književna kultura je kolektivna tvorevina književne publike. Ona je unutrašnje izdiferencirana u zavisnosti od tipova književne publike. Neki proučavaoci ipak stavljaju akcenat na razlikovanje pojedinaca. Za njih će književnu kulturu činiti unutrašnje individualne crte pojedinih primalaca. Na njih će uticati: 1) književna iskustva pojedinaca, 2) njihov ukus, 3) njihove književne kompetencije ili metaknjiževna svest. To su nesumnjivo značajni problemi za proučavanje psihologije recepcije. Međutim, nas interesuju statistički uhvatljivo, tipično društveno ponašanje čitalaca. Njihovo poznavanje je potrebno za utvrđivanje stvarnih društvenih funkcija književnosti. Međutim, smatram da je upoznavanje pomenutih individualnih kvalifikacija utopistički spoznajni zadatak kada su u pitanju čitaoci minulih epoha. Informacije toga tipa mogu se sakupljati samo među živima, koji se mogu anketirati ili intervjuisati.

Sa poljskog: Biserka Rajčić

Stefan Žulkjevski, istoričar i teoretičar književnosti rođen je 1911. godine u Varšavi. Posle rata uređivao je značajne književne časopise: *Kovačnica*, *Nova kultura*, *Teksti*. Jedan od osnivača i prvi direktor Instituta za proučavanje književnosti Poljske akademije nauka. Neko vreme profesor varšavskog univerziteta.

U prvom redu bavi se problemima sociologije književnosti, odnosima književnosti i ideologije, književnog života i poslednjih petnaestak godina semiotikom književnosti. Glavna dela: *Stara i nova nauka o književnosti* (1950), *Spor oko Mickjeviča* (1952), *Kultura i politika* (1958), *Perspektive književnosti XX veka* (1960), *Prognoze i sećanja* (1963), *O kulturi Narodne Republike Poljske* (1964), *Problemi stila* (1965), *Književna kultura 1918 – 1932* (1973), *Kultura, Sociologija, Semiotika književnosti* (1979), *Par – nepar. Eseji 1938 – 1980* (1983) i dr.